

BAĞIMSIZ ERMENİSTAN'IN KURULMA SÜRECİNDE (1918-1920) OSMANLI DEVLETİ ve ABD DIŞ POLİTİKASININ PSİKO-POLİTİĞİ

Yusuf Çınar*

Özet

ABD kurulma evresinde bazı dış politika parametreleri belirleyerek dış siyasi gelişmeleri buna göre okumuştur. Bu bağlamda serbest ticaret, liberalizm, demokrasi kavramları ABD dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti ise ABD'nin kurulma sürecinde Avrupa'da, Balkanlarda ve Anadolu'da belli derecede gücünü korusa da Batı'dan geri kaldığının farkına varmıştır. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte, ABD kendi ekonomik çıkarları çerçevesinde gelişmeleri analiz ederken Osmanlı Devleti ayakta kalma mücadelesi vermeye çalışmıştır. Buradan hareketle bu iki devletin dış politika psiko-politiğinin 1918-1920 yılları arasında bağımsız Ermenistan'ın kuruluşunu nasıl algıladıkları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Psiko-Politik, Osmanlı İmparatorluğu, ABD, Ermenistan

PSYCHO-POLITICS OF OTTOMAN GOVERNMENT AND US FOREIGN POLICY IN THE PROCESS OF SETTLEMENT OF INDEPENDENT ARMENIA (1918-1920)

Abstract

In the era of US establishment, some foreign policy parameters were determined and foreign political developments were carried out accordingly. In this context, free trade, liberalism and democracy concepts became important in US foreign policy. On the other hand, although the Ottoman Empire maintained its power in Europe, the Balkans and Anatolia to some degree, it realized that it fell behind the West in the establishment process of the US. Therefore, during the course of the First World War, while the United States analyzed the developments within its economic interests, Ottoman Empire tried to survive. From this point of view, this study discusses how the foreign policy psycho-politics of these two states handled the establishment of independent Armenia between 1918-1920.

Key Words: Foreign Policy, Psycho-Politics, the Ottoman Empire, the USA, Armenia

* Yrd. Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ycinar@beu.edu.tr

GİRİŞ

ABD kuruluşundan itibaren dış dünya ilişkilerini serbest ticaret çerçevesinde geliştirme çabasında olmuştur. Sonraki süreçte birçok siyasi gelişmenin şekillenmesinde ABD ticari çıkarları önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti ise, 19. yüzyılın sonlarından itibaren parçalanma tehlikesini çok daha yakından hisseder konuma gelmiştir.

Nasıl ki insanların yaşamlarında kararlarını verme sürecinde siyasi sosyal gelişmeler etkili bir araçsa devletlerin de karar vermelerinde ve ulusal çıkarlarının şekillenmesinde siyasi ve sosyal gelişmeler önem arz etmektedir. Bu çalışma içerisinde Osmanlı Devleti ve ABD'nin dış politika kararlarına etki eden süreç psiko-politik kavramı (Çevik-Ersaydı, 2012-2013:40) çerçevesinde analiz edilecektir. Nitekim Türk-Amerikan ilişkileri başlangıcından günümüze belli başlı eğilimler altında gelişmiştir. Bu çalışma ilk olarak, Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen psiko-politik unsurları incelemektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, ABD ve Osmanlı Devleti'nin dış dünyayı hangi çerçevede algıladıklarına değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Birinci Dünya Savaşı ve Bağımsız Ermenistan'ın kurulması ve yaşatılma sürecinden ABD'nin ve Osmanlı Devleti'nin dış politik davranış kalıplarının siyasi ilişkilerine ne kadar yansıdığı analiz edilmektedir.

1. Kuruluş Dönemi Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikasının Psiko-politiği ve Karakteristik Unsurları

Amerika Birleşik Devletleri, bağımsızlığını İngiltere'ye karşı yaptığı mücadele sonunda kazanmıştır. 1767'de çıkan Townshend Kanunu, Amerikan kolonilerindeki İngiliz vergilerini yeniden yürürlüğe koymuştur. Bu kanun, İngiltere'den ABD'ye

ithal edilen çay, kâğıt, kumaş, cam boya gibi malları vergilendirmiştir. Amerikan toplumu bu adımı İngiliz hâkimiyeti altında olmalarına rağmen, anayasaya aykırı bir dayatma olarak görmüştür. Bu toplumsal tepki, Amerikan Bağımsızlık Savaşını başlatmıştır (Sheldon, 2005:23). Başka bir deyişle, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ekonomik sebeplerle başlamıştır.

Ekonomik ve siyasi özgürlük anlayışı, ABD'nin kuruluş felsefesinin temeli konumunda olmuştur (Sheldon, 2005:25). ABD'nin kuruluşunda İngiliz sömürge tarihinin kalıcı etkiler bıraktığı söylenebilir. Bu bağlamda Thomas Pain tarafından "Sağduyu" adlı kitap 18. yüzyılın sonlarına doğru yazılmıştır. Sağduyu kitabı, Amerika'nın niçin İngiltere'den bağımsız olması gerektiğine dair mantiki gerekçeleri bulmak ve kitleleri buna ikna etmek amacıyla yazılmıştır. Monarşiye hele irsi monarşiye şiddetle muhalefet eden yazar, tarihi olaylar ve dini motiflerle bu iddiasına destek aramaktadır. Yazar, İngiliz yönetim şeklini eleştirmiştir. Yazara göre, Kralın temsil ettiği otorite, monarşi tiranlığın kalıntılarıdır. İkinci olarak, İngiliz Krallığı asilzadelerin temsil ettiği aristokratik tiranlığın kalıntılarıdır (Paine, 2005:21). Thomas Paine, kitabında İngiliz Kralının iki görevi olduğunu belirtmektedir: Savaş yapmak ve halkı fakirleştirmek. Yazar, İngiltere yönetiminin meşru olmadığını, gücünü halktan almadığını vurgulamaktadır (Paine, 2005:22-23).

ABD'nin ticaretle zenginleştiği su götürmeyen bir gerçektir. ABD bu gücünü Avrupa'yı bir pazar olarak görmesinden sağlamıştır. Thomas Paine, ABD'nin, Britanya'nın deniz kuvvetlerinin yirmide birine sahip olması halinde ABD'nin dünya gücü olabileceğini iddia etmiştir. Bunu söylemesinin sebebi olarak, ABD'nin gemileri sömürge için kullanmayacağını, sadece kendi limanlarında istihdam ederek bunu sağlayacağını belirtmiştir. (Paine, 2005:81). Bu dönemde yazar, İngiltere'nin en büyük sorunu olarak filoları barış zamanında doklarda çürümeye bırakmasını gerekçe göstermektedir. Başka bir ifade ile barış zamanında filoların ticaret ile

*Politik Psikoloji veya Psiko-Politik kavramları çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Literatürde siyasetin mi psikolojisi yoksa psikolojinin mi siyaseti olduğu konusu muğlaktır.

çürümekten kurtulabileceğini iddia etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ticaret ve savunma masraflarını birleştirerek, güçleneceğini vurgulamıştır. Paine: “gücümüzü ve zenginliğimizi birbirinin çıkarını koruyacak şekilde kullanırsak, hiçbir dış düşmandan korkmamız gerekmez” diyerek, ABD'nin dış politik algılamasının temelini atmıştır. Amerikan toplumunun diğer bir özelliği ise, kişinin çok çalışması ve belirli miktar risk göze almasıyla başarılı olacağına inanmasıdır. Bu cümle ABD'nin temel felsefesi olmuştur (Köni, 2007:29). Amerika'nın kuruluş dönemindeki algısal dürtüleri gelişerek şekillenmeye devam etmiştir.

ABD'nin kendi ülkesi dışında uyguladıkları hegemonyada ise yerel hükümetlerin Amerikan isteklerini kabul etmesini şart koşmaktadır (İşte ABD'nin Irak işgaline gerekçe gösterdiği istihbarat raporu, Erişim tarihi: 13.01.2017). Eğer mümkünse sahne arkasından dolaylı bir denetim mekanizmasıyla olayları yönlendirici bir mekanizma ortaya koyabilmektedir (Köni, 2007: 44). Örnek vermek gerekirse; Panama'nın Kolombiya'dan ayrılma sürecinden sonra Panama-ABD yakınlığı “özel ilişki” olarak tanımlanmıştır (The United States and Panama: End of the Special Relationship, Erişim tarihi: 13.01.2017).

ABD iç siyasal yapısının daha esnek olması, ABD'nin dış dünyayı algılamasında önemli bir unsur olmuştur (Sheldon, 2005:72). Amerikan iç siyasal yapısında yerel güçlerin ve eyaletlerin daha esnek hareket edebilmesinin, ABD'nin dış politikada esneklik kabiliyeti kazanmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu köklü bir devlet geleneğinin ürünü olarak kurulmuştur. İmparatorluk döneminde birçok ulus yaşamasına rağmen, İmparatorluğun çökmesinden sonra yerine daha homojen olan Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Her iki devletin de Batı ile ilişkileri iki temel noktadan hareket ederek başlamıştır: Statükoculuk (Güvenlik) ve Batıcılıktır (Oran, 2002:46). Bu

algılama unsurları, ABD-Türkiye ilişkilerinde de etkili olmuştur.

Statüko, kurulu düzen demektir. Dolayısıyla, statükoculuk mevcut durumu koruma çabasıdır. Statükoculuğun Türkiye uygulamasındaki anlamlarından birincisi; mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma anlamını verir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıldan I. Dünya Savaşına kadar statüko temelli hareket etmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Kurtuluş Savaşı ile Türkler kendilerine öz yurtlarının dahi verilmemesine bir tepki olarak sınır değişikliği istemiştir (Oran, 2002:47).

Türkiye'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ABD'ye bakış açısını etkileyen en temel unsur güvenlik konusu olmuştur. Güvenlik kavramı, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için hayati önem taşımaktadır. Statükocu bir bakış açısı Osmanlı ve Türkiye için güvenlik algısının getirmiş olduğu bir paradigmadır denebilir.

Batıcılık, Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Batıcılık Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye'ye kadar etkinliğini koruya gelmiş bir bakış açısıdır. Mustafa Kemal'in kafasındaki Batı'nın Anglo Sakson Batı olduğu ve bunun da Türkiye'nin tercihini belirlediği söylenebilir (Oran, 2002:50). Hem Osmanlı İmparatorluğunun hem Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşmaktan anladıkları ortak düşünce “modernleşme” olmuştur.

2. 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Dış Politikasının Psiko-politiği ve Karakteristik Unsurları

ABD ve Osmanlı arasındaki ilişkiler, ABD'nin kurulmasından yaklaşık olarak elli yıl sonra başlamıştır. İstanbul ile Washington arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecinde bütün adımlar, Washington tarafından atılmıştır. Birleşik Devletlerin diplomatik ilişkiler kurmasının en önemli sebebi, bunda ticari çıkarlarının bulunmasıdır.

Washington, İstanbul ile biran önce, Osmanlı limanlarıyla ticaret yapan diğer Avrupalılar gibi, aynı haklardan yararlanmayı garantileyecek bir ticaret antlaşması yapma arzusunda olmuştur. ABD’de de Washington ile İstanbul arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını yavaşlatan unsur ise, Amerikan kamuoyunda yaratılan Türk imajı olmuştur (Kantarci, 2007a:36).

Osmanlı ile ABD arasında Seyrisefain Antlaşması 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ABD’ye “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsü verilmiştir. Buna göre, Osmanlı limanlarını ziyaret eden Amerikan tacirlerinden, daha önce bu statü tanınan diğer devletlerin tacirlerinden alınandan daha fazla gümrük ve resim talep edilmeyecekti (Erhan, 2001:124). Bu maddeden de anlaşılacağı gibi, ABD, Osmanlı nezdinde bu antlaşma ile ekonomik hedeflerine ulaşmıştır. Osmanlı Devleti ise, ayrı ve gizli madde üzerinde durmaktaydı. Bu maddeye göre, Osmanlı Devleti’nin ABD’de savaş gemileri inşa ettirmek istemesi halinde, İstanbul’daki Amerikan temsilcisinin, istenilen cins ve boyuttaki geminin fiyat ve inşa süresini Babiali’ye bildirmesi, bunun Osmanlı tarafından uygun bulunması halinde, tarafların görevlendirdikleri kişiler arasında sözleşme yapılarak gemilerin zamanında teslim edilmesi üzerinde hem fikir olunuyordu. Buradan da anlaşılacağı gibi, Osmanlı devleti kendi güvenliğini sağlayabilmek için gemi alım maddesini gizli madde olarak imzalamıştır. Fakat antlaşmanın ABD’nin ekonomik çıkarlarını koruyan diğer maddeleri ABD tarafından onaylanırken gizli madde reddedilmiştir (Erhan, 2001:128).

Kurulan diplomatik ilişkiler, Osmanlı Devleti-ABD ilişkilerini geliştirmiştir. Batılılaşma bağlamında Osmanlı-ABD ilişkileri Batılılaşmanın karakteristiğini değiştirmiştir. Türk toplumsal yapısında ayrışmalar yaratan Batılılaşma süreci, Türk dış politikasına belirsizlikler de getirmiştir. Bunun sebebi, Türk devlet adamlarının Batılılaşma sürecini tanımlayamamasıdır (Çınar, 2010:5). Başka bir ifade ile Batılılaşma sürecinde

Batı’nın ilminin mi alınacağı yoksa Batı’nın yaşam şekline mi ayak uydurulacağı Türk siyasi hayatında muğlak kalmıştır. Bu bağlamda 1850’lerde Babiali, Amerikalı mucitleri getirerek kendi topraklarında çalışmalar yapmasına izin vermiştir. Fakat 1860’ların ortalarından itibaren Babiali’de modernleşmeyi, kendi imkânları ile Batı’daki silahların üretilmesi olarak algılama son bulmuş, onun yerine Amerika’dan kara silahları satın alınmaya başlanmıştır. Babiali’nin Amerikan silahlarını ithal etmesi ilk kez 1865’te gerçekleşmiştir. Alınan silahların büyük bölümü ikinci el, iç savaştan kalma silahlardır (Erhan, 2001:176). Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı’dan kalan alışkanlığına devam etmiştir. Marshall yardımlarının büyük kısmı, ABD’den askeri teçhizat alımında kullanılmıştır. Alınan teçhizatların büyük bölümü ikinci eldir. Türkiye’deki memurlar gelen silah ve teçhizatın kalitesiz olduğunu belirttiğinde ABD’li yetkililer Türkiye’nin parasının yeni silahlara yetmeyeceğini belirtmiştir (Birinci: 2007:103).

Kısaca, Osmanlı Devleti-ABD ilişkileri dış ticaret ekseninde şekillenmiştir. Osmanlı devletinin modernleşme çabası ABD ile silah ticareti konusunda Osmanlı Devleti’nin ABD ile yakınlaşmasına olanak sağlamıştır. I. Dünya Savaşı’nın yaklaşması ile beraber Osmanlı Devleti-ABD yakınlaşması sekteye uğramıştır.

3. ABD ve Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Bakışları

Birinci Dünya Savaşı, imparatorlukların çökmesine, yeni dünya düzenin kurulmasına sebep olmuştur. ABD’de de I. Dünya savaşı esnasında “devletin sağlığı” konusunda endişeler ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın tam ortasında, ABD’li yazar Randolph Bourne süreci “*savaş devletin sağlığı*” diyerek analiz etmiştir. Bu süreç zarfında sosyalizm ABD’nin sağlığını bozucu en büyük tehdit olarak görülmüştür. Zira Kapitalist düzenin en önemli temsilcilerinden

işadamlarının karşısına sendikalar çıkmıştır. Bu dönemde ABD sınıf çatışmaları yaşamaya başlamıştır. Nitekim 1916 yılının sonunda gerçekleşen olaylar; “Bu ülkenin gençleri vatana karşı sorumlulukları olduğunu bilmek zorundadırlar noktasına getirilmişti” (Zinn, 2005:379). Muhafif yazar Howard Zinn, I. Dünya Savaşı ile hükümetlerin yıldızının parlamadığını, vatanseverliğin çiçek açtığını, sınıf kavgasının ansızın kesildiğinden bahsetmektedir. Zinn’e göre gençler, savaş meydanında öldürülerek devletlerin ekstra dinamik unsurları I. Dünya Savaşı’nda imha edilmiştir (Zinn, 2005:379).

Başkan Wilson, I. Dünya Savaşından önce ABD’nin savaşmayacak kadar onurlu olduğunu ifade etmiş, ABD’nin tarafsız kalacağını belirtmiştir. Fakat 1917 yılı Nisan ayında Almanya, düşmanlarına erzak taşıyan gemileri denizaltılarının batıracağını ilan etmiştir. 1915 yılı başlarında, “Lusitania” adlı bir İngiliz gemisi, Alman denizaltı tarafından torpillenerek batırılmıştır. 124 ABD vatandaşı bu saldırı sonucu ölmüştür. ABD, Lusitania’nın insani ihtiyaçlar taşıdığını iddia etmiştir. Fakat sonrasında Lusitania’nın bir ağır silah deposu olduğu ortaya çıkmıştır. Lusitania’nın 1248 sandık mermi, 2000 kutu hafif silah cephanesi taşıdığı ortaya çıkmıştır (Zinn, 2005:382). ABD, I. Dünya Savaşı esnasında İngiltere’ye ve Fransa’ya silah satmıştır. Almanya bunu önlemek amaçlı gemileri batırmaya başlamıştır. Wilson, Amerikalıların savaş bölgesinde ticari gemilerle seyahat etme haklarını savunacağını belirtmiş, “Amerikan vatandaşlarının hakkının hiçbir biçimde kısıtlanmasına razı olmayacağını” vurgulamıştır. Wilson, I. Dünya Savaşı’na ABD’nin giriş sebebini, serbest ticaret ilişkilerine vurulan darbeye cevap vermek olarak ifade etmiştir (Zinn, 2005:381).

Hofstadler, Wilson’un savaş politikasına doğru yönelmesinin gerisindeki asıl sebebin ekonomik ihtiyaçlar olduğunu kaleme almıştır. Hofstadler’e göre, 1914 yılında Birleşik Devletler ciddi bir ekonomik durgunluk yaşamıştır. J. P. Morgan, daha sonra durumu şöyle anlatmıştır:

“Savaş güç günlerden geçtiğimiz bir dönemde patladı. İş dünyası ülkenin her tarafında bunalımdaydı. Tarım ürünleri fiyatları düşmüş, işsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştı. Ancak 1915 yılında müttefikler (özellikle de İngiltere’den) alınan savaş siparişleriyle ekonomi canlandı ve 1917 yılına dek müttefiklere 2 milyar doların üzerinde mal satıldı” (Zinn, 2005:382).

Morgan’ın açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, ABD I. Dünya savaşını ekonomik bir kazanç olarak görmüştür. I. Dünya savaşına girme nedeni ise, savaştan kazandığı ekonomik çıkarının tehlikeye düşmesidir denebilir. ABD’nin temel dış politikası ekonomik çıkarları için askeri diplomatik, teknolojik güç kullanmayı öneren bir strateji olarak pekiştirilmiştir (Köni, 2007:36). Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı’nın en önemli taraflarından biri olmuştur. Savaşın diğer önemli nedenlerinin yanında I. Dünya Savaşı, dünya devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkar çatışmalarının sonucu ortaya çıkmıştır. Balkanlar’da Avusturya-Rusya çatışması, boğazlar üzerinde Alman-Rus üstünlük mücadelesi, İngiltere’nin Hindistan’a giden Yakınoğu yollarını korumak istemesi ve Fransa’nın Suriye üzerindeki emelleri, dünyayı savaşa götürmüştür (Sander, 2003:350). Osmanlı Devleti üzerindeki bu çıkar çatışması, I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti’ni güvenlik sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Balkan savaşları ve büyük devletlerin Osmanlı topraklarındaki emelleri, Osmanlı Devleti’ni ittifak arayışına itmiştir. Osmanlı ilk ittifak teşebbüsünü, geleneksel dostu saydığı İngiltere nezdinde yapmıştır. Üçlü İttifak güçlerinin içerisinde İtalya’nın olması Osmanlı devletine Trablusgarb’ı hatırlatmış, Osmanlı devlet adamlarının üçlü ittifaka antipati ile bakmasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 2005:107). Osmanlı devleti diğer ittifak teşebbüsünü Fransa nezdinde gerçekleştirmiştir. Fransız hükümeti Cemal Paşa’nın teklifine verdiği cevapta, Rusya razı olmadıkça bu ittifakın gerçekleşmeyeceğini vurgulamıştır. Başka bir deyişle, Osmanlı

Devleti'nin alternatif ittifak teklifi reddedilmiştir (Armaoğlu, 2005:108).

Osmanlı Devleti'nin üçlü itilaf yanında yer alamamasının bir diğer sebebi, 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik ihtilali ile ortaya çıkmıştır. Rusya, Osmanlı mirası üzerinde yapılan paylaşma girişimlerini dünyaya ilan etmiştir. İtilaf güçleri kendi arasında yaptığı antlaşma ile boğazları Rusya kontrolüne bırakmıştır. İngiltere, Osmanlıyı parçalama girişimini gerçekleştirmek için ilk adımı Rusya ile atmıştır denebilir. Osmanlı Devletini parçalayan bir başka gizli anlaşma ise, İtilaf devletleri ile İtalya arasında 1915 Nisan'ında imzalanmıştır. İngiltere, İtalya'ya savaşa girmesi halinde Ege bölgesinin bir kısmını ve Akdeniz bölgesini vermeyi önermiştir. Osmanlı topraklarını parçalayan diğer gizli antlaşma Sykes Picot antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile Fransa ve İngiltere'nin, Osmanlı toprakları üzerindeki emelleri gün yüzüne çıkmıştır. Buna göre, Fransa; Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul bölgelerini, İngiltere ise; Ürdün, Irak ve Kuzey Filistin'i ele geçirmiştir (Sander, 2003:382).

Kısaca, Amerika Birleşik Devletleri I. Dünya Savaşı'na ekonomik çıkarları çerçevesinde bakmıştır. Osmanlı Devleti ise, kendisini yok etme eylemlerine karşı, I. Dünya Savaşını bir fırsat olarak görmüştür. Nitekim Osmanlı Devleti güvenlik endişesinden hareketle I. Dünya savaşına katılmıştır.

4. ABD'nin Bağımsız Ermenistan'ın Kurulması ve Yaşatılma Sürecine Bakış Açısı (1918-1920)

Amerika Birleşik Devletleri, kuruluşun itibaren klasik mahalli cumhuriyetleri devletin temeli olarak görmüştür. Bundan dolayı küçük katılımcı demokrasiler kavramı Amerikan toplumunun siyasi kuramını oluşturmaktadır. Anayasadaki esneklik atomize unsurların daha fazla esnek davranması sonucunu getirmiştir (Sheldon, 2005:72). Bu algı, ABD-Osmanlı Devleti siyasal ilişkilerine de yansımıştır. ABD, Osmanlı imparatorluğunu mutlakiyetle

yönetilen, halkı temsil etmeyen bir yönetim olarak görmüştür. İstanbul'daki ABD Büyükelçisi Leisman Washington'a gönderdiği raporlarında, Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte, Sultan'ın mutlak hâkimiyetine dayanan Osmanlı yönetim tarzının tarihe karıştığı yorumunu yapmıştır. ABD'nin Meşrutiyete olumlu bakmasının iki sebebi olmuştur: i) Amerikan toplumunun ideolojik bakış açısı, ii) ABD'nin Meşrutiyeti, Osmanlı topraklarındaki siyasi çıkarlarını kolaylaştırıcı bir unsur olarak görmesidir. Nitekim Meşrutiyetin Osmanlı Devletine yönetim şekli olmasıyla birlikte, misyonerlerin çalışmalarına kolaylık sağlanmıştır (Erhan, 2001:376).

ABD'de Osmanlı Devleti'nin imajını zedeleyen asparagas haberler gündemde olmuştur. Özellikle Türklerin Ermenileri katlettiğine dair haberler, 19. yüzyılın sonlarına doğru Amerikan toplumunun konuyla meşgul olmasını sağlamıştır. Böyle olmasına rağmen, Levon Maraşlıyan'a göre ise Ermenilerin bağımsızlığını önleyen de ABD olmuştur (Maraşlıyan, 2000:27). Maraşlıyan ABD'nin Anadolu'ya Yakındoğu kurumlarına yönelik ticari olmayan, yardım niteliğindeki faaliyetleri sebebiyle bu dönemde Anadolu'daki siyasi gelişmelere pek ilgi göstermediğini vurgulamaktadır. Burada Maraşlıyan'ın "yardım" kavramı ile açıklamaya çalıştığı kavram sadece ekonomik unsurları değil dini unsurları kapsamaktadır. Amerikan misyonerlerinin Anadolu'da 20. yüzyılın ilk çeyreğinde 17 istasyon, 256 dış istasyon şubesi bulunmaktaydı. Anadolu'da Amerikan asıllı misyonerlerin sayısı azalırken, Ermeni kökenli ABD'li misyonerlerinin sayısı artmıştır. Amerikan misyonerleri Anadolu'da misyoner okulları açmıştır (Kantaracı: 2007b:23). Amerikan misyonerlerin, Ermeni halkını bilinçlendirmesi, Babıali'nin Amerikan misyonerlerine temkinli bakmasına sebep olmuş, ABD ile ilişkiler güvenlik endeksli gelişmek zorunda kalmıştır.

1917 Devrimi'nden sonra Rus Devletinin çöküşü üzerine kurulan

Transkafkasya Federasyonu 26 Mayıs 1918'de üç cumhuriyete bölünmüş (Ülke Profili: Ermenistan, Erişim tarihi: 19.01.2017) ve 28 Mayıs 1918'de Erivan'da Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir. İki buçuk yıl süren bağımsızlığı sırasında ekonomik, askeri ve siyasi krizlerle sarsılan cumhuriyet 1920 Kasım ayında Sovyet ordularının işgaline uğrayarak bağımsızlığını kaybetmiş ve 2 Aralık 1920'de Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Sovyetler Birliği'ne katılmıştır (Supreme Council of the Armenian Soviet Socialist Republic, Erişim tarihi: 19.01.2016). Bağımsız bir Ermenistan'ın yaşatılmamasına ABD'nin Osmanlı'nın halefi Türkiye Cumhuriyeti'nde beliren ekonomik çıkarları sebebiyle gereken desteği vermediği iddia edilmektedir (Maraşlıyan, 2000:27). Maraşlıyan bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Bağımsız bir Ermenistan'ın Osmanlı topraklarında hatırı sayılır bir kısmını içermesi planlanmıştı. Dolayısıyla bu topraklar görece daha az gelişmiş Türklerin egemenliğinden alınarak, görece daha iş dünyasında söz sahibi Ermenilere verilecekti. Fakat Ermeniler kuramsal olarak Amerika'nın sömürüsüne daha az boyun eğecekti. Üstelik öyle görünüyor ki yönetici siyasi partinin Sosyalist adını taşıdığı Ermenistan Cumhuriyeti'nin yabancı yatırımlara ciddi sınırlandırmalar getireceğinden korkuluyordu. Amerikalı Kapitalistler Ermeni Devleti'nin Sosyalist olursa Osmanlı hâkimiyetindeki serbest pazar dönemini bulamayacağından korkmuştur.” (Maraşlıyan, 2000:27).

Maraşlıyan'a göre, Ermeni sorunun çözüldüğü yıllar Amerikan tarihinde Ermeni istekleriyle uyumlu olmayan bir döneme denk gelmiştir. Birinci Prebiteryen Kilisesinin erkekler Ligi, ABD hükümetini Ermenistan'ın bütünlüğünü etkin şekilde korumaya çağırmıştır. Ama ticari üstünlük yanlılarının daha çekici tezleri karşısında, bu çağrıya ABD tarafından olumlu yanıt verilmemiştir. Cumhuriyetin kurulması ile beraber eskiden Türkiye'yi bir ticaret merkezi olarak düşünmemiş Amerikalılar, genç

Türkiye'yi yeni bir pazar olarak görmüştür. Ermeniler ABD'nin Ermenistan'ın kurulma sürecinde pragmatist bir dış politika izlediğini düşünmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına rağmen Bağımsız Ermenistan'ın kurulmaması Ermenilerde şu algıyı doğurmuştur: *“Amerika Birleşik Devletleri, Ermenistan'a asker gönderecek olsa Ermeni çıkarları için değil, Amerikan malını mülkünü korumak için gönderir”* (Maraşlıyan, 2000:27).

Bağımsız Ermenistan projesinin gerçekleşmemesi, Amerikan dış politikasında 1920'lerde Chester ve Standart Oil şirketlerinin etkili olduğu dönemde meydana gelmiştir. Standart Oil şirketinin, Ağustos 1922'de kurtuluş savaşı veren Türklerle anlaşığı iddia edilmiştir. Bu iddiaya göre, Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Standart Oil, Anadolu'nun her yerinde petrol depoları kurma imtiyazı için Türkiye'ye 5 milyon pound ödeyecekti. Standart Oil şirketi yetkilileri, Milliyetçi Türklerle diyalog kurarak Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile maden, demiryolu, liman gibi sektörlerin alt yapılarının oluşturulmasında Standart Oil şirketinin yardımcı olabileceğini belirtmişlerdir (Maraşlıyan, 2000:67).

Chester şirketi Osmanlı'nın son dönemlerinde II. Abdülhamit'in demiryolu yapma isteğine çok ciddi bir proje ile yanıt vermiştir. Chester projesi, Sivas'tan başlayarak Harput, Ergani, Diyarbakır, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'ye uzanan tali hatlarla Samsun'a, Halep'e ve Van'a ulaşan bir demiryolu ağının yapılmasını öngörüyordu. 2000 kilometrelik bu ağın maliyetinin yaklaşık olarak yüz bin dolar civarında olduğu hesaplanmıştır. Chester şirketinin inşaat karşılığında hattın iki yanından 20'şer kilometreye kadar uzanan bir alan içerisindeki madenlerin işletim hakkını 99 yıllığına elde edeceği iddia edilmiştir (Erhan, 2001:379). Bu proje I. Dünya savaşının çıkması ile Osmanlı hükümeti tarafından askıya alınmıştır. Chester şirketi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile beraber ticari çıkarlarını kollamaya başlamıştır. Chester şirketinin, Bağımsız Ermenistan'ın

kurulmasına karşı çıkmasının ABD dış politikasını etkilediği iddia edilmektedir.

ABD ve Türkiye Dostluk Antlaşmasını 6 Ağustos 1923 yılında imzalamıştır. Türkler, Anadolu'nun Sevr antlaşmasına göre paylaşılamayacağını kanıtlamış ve Türkiye'nin topraklarını kapsayan Ermenistan projesi son bulmuştur. Türkler savaş ile kendi bağımsızlıklarını elde etmiş olsa da ABD'nin bu süreçteki dış politika tavrının temelini ekonomik çıkarlara dayandığı vurgulanabilir. Amerikalı karar vericilerin demeçlerinde ve eylemlerinde Türk topraklarında bağımsız Ermenistan'ın kurulması projesi, ticari çıkarlarının önünde yer almamıştır. Amerikalıların bağımsız Ermenistan'ın kurulması noktasında temel hareket noktası, ticari kaygıları olmuştur. Bir başka deyişle, eğer Ermenistan, ABD'li tüccarlara I. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik olarak cazip gelseydi, Türk topraklarında bağımsız Ermenistan kurulma sürecine daha çok destek verebilirdi denebilir.

SONUÇ

Türk-Amerikan ilişkileri 19.yüzyıldan günümüze bazı gelenekselleşmiş davranış kalıpları içerisinde gelişmiştir. ABD'nin Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında sergilemiş olduğu dış politika davranış kalıbı, iki temel kavramdan hareket etmiştir: Ekonomik çıkar ve Meşruiyet. Osmanlı devleti ve kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, ABD'ye karşı izlemiş oldukları dış politikanın temelinde güvenlik kaygısı ve modernleşme beklentisi yatmıştır. Bu bağlamda ABD, Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini geliştirerek diplomatik temsilcilik açabilmiştir. Osmanlı Devleti ise, ABD'yi komşusu olmaması sebebiyle kendi topraklarında gözü olmayan bir güç olarak görmüştür. Osmanlı Devleti yönetim şekli ABD kamuoyunda, halka dayanmayan, meşruluğu olmayan bir yönetim şekli olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti, ABD'yi gelişmiş Batı'nın modern temsilcisi olarak görmüştür. Bu bağlamda çalışmamız iki

devletin dış dünyayı nasıl algıladıklarını gösterme bağlamında ABD'nin dış politika psiko-politiğinin I. Dünya Savaşı esnasında ekonomik kaygı bağlamında geliştiği sonucuna varmıştır. Osmanlı Devleti'nin dış politika psikopolitiğinin ise I. Dünya Savaşı'ndan ülkesel bütünlüğünü koruyarak çıkma bağlamında geliştiğini vurgulamaktadır.

I. Dünya Savaşı ABD, ekonomik çıkarlarını gerçekleştirebileceği bir fırsat olarak algılamıştır. ABD, ekonomik çıkarlarının I. Dünya Savaşı esnasında tehlikede olduğunu görünce savaşa dâhil olmuştur. Osmanlı devleti ise, I. Dünya savaşı öncesinde dış dünyanın kendisinin topraklarında gözünün olduğu öngörüsünde bulunmuştur. İlerleyen süreçte ise, Osmanlı Devleti'nin bu öngörüsü doğru çıkmıştır. İtilaf güçleri, Osmanlı Devleti'ni gizli antlaşmalar ile bölmeye çalışmıştır. İki devletin dış dünyayı algılamasında ABD ekonomik çıkarlarına öncelik verirken, Osmanlı Devleti güvenlik kavramını öne çıkarmıştır.

Bağımsız Ermenistan'ın kurulması Osmanlı Devleti üzerinde Doğu Anadolu'nun Ermenilere bırakılmasını öngörmüştür. Amerikalı Tüccarlar, Osmanlı topraklarında son derece liberal koşullarda bir ortam bulmuşlardır. ABD, Osmanlı Devleti içerisinde Ermenileri bilinçlendirmeye yönelik misyoner faaliyetleri yürütmüş olsa da Bağımsız Ermenistan'ın kurulması halinde Amerikalı işadamlarının Türk toprakları üzerindeki ticari faaliyetlerinin olumsuz etkileneceği endişesiyle yani ekonomik kaygılar dolayısıyla Bağımsız Ermenistan'ın kurulması sürecine yeteri derecede siyasi destek vermemiştir. Osmanlı devleti ilerleyen süreçte misyonerlik faaliyetlerini güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak görmüştür. Amerikan'ın ticari faaliyetleri ise, Osmanlı Devleti topraklarında devam etmiştir. Sonuç olarak, ABD'nin ve Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıldaki dış dünyaya bakış açısı, ikili ilişkileri de doğrudan etkilemiş, Türk-Amerikan ilişkilerinin ekonomik çıkar ve güvenlik endeksli olma sonucunu yaratmıştır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (2005). 20. Yüzyıl Siyasi Tarih. (15. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınları.
- Birinci, B. (2007). The Marshall Plan in Turkey, A Critical Evulotion of United States Interests in The Plan and Its Effects on The Republic, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Çınar, Y. (2010). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Batılılaşma, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli e-dergi*, Sayı:19, Ocak-Şubat-Mart.
- Erhan, Ç. (2001). Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kantarıcı, Ş. (2007a). Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- (2007b). Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Köni, H. (2007). Amerika'nın Uluslararası Politikası. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Maraşlıyan, L. (2000). Ermeni Sorunu ve Türk Amerikan İlişkileri 1919-1923. Şen Süer (çev.), Belge Yayınları.
- Oran, B. (2002). "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Baskın Oran (ed) Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler, Yorumlar (6. Baskı), Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Paine, T. (2005). Sağduyu (1. Baskı). Macit Kenanoğlu (çev.) Ankara: Lotus Yayınları. Sander, O. (2003). Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e (12. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Sheldon, G. W. (2005). Atatürk ve Jefforson Siyasi Felsefeleri. İstanbul: Nokta Kitap.
- "Supreme Council of the Armenian Soviet Socialist Republic", web.archive.org/web/20110816012947/http://www.un.int/wcm/webdav/site/armenia/shared/document/s/declarationofindependence.pdf, E. T. : 19.01.2016.
- "Ülke profili: Ermenistan", www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-ermenistan, Erişim tarihi: 19.01.2017.
- Zinn, H. (2005). Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi. Sevinç Sayan Özer (çev.), Ankara: İmge Kitabevi.